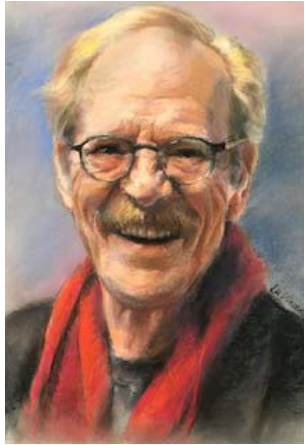

Vagn Michelsen

Dette småskrift af Vagn Michelsen, giver i cause-ende form et indblik i, forfatterens

personlige og faglige rejse i 1960erne og 1970erne fra at være udlært maskinarbejder, fagligt og politisk aktiv i arbejderbevægelsen – til at uddanne sig som børnehavelærer og arbejde i børnehaver og senere blive seminarielærer og som forfatter til flere rapporter og bøger om børn i vuggestuealderen.

Der har været meget lidt dansk, nordisk og international forskning om vuggestuepædagogik. Vagn Michelsens interesse for og forfatterskab i forhold til vuggestuebørn, var derfor nærmest epokegørende på det tidspunkt, i det pædagogikken i mange år, havde børnehvealderen som omdrejningspunkt.

Det var en tid hvor hverdagslivet i vuggestuerne var præget af syge- og barneplejerskernes motto: *Ro, renlighed og*

regelmæssighed. Vuggestuerne var i den periode forbeholdt børn i socialt udsatte familier og børn af mindrebemidlede, hvor forældrene oftest var i ufaglærte job.

Det ændrer imidlertid sig fra udgangen af 1960erne hvor kvinderne i stort omfang kom ud på arbejdsmarkedet og det betød, at der blev oprettet mange nye vuggestue og dagplejepladser.

Dette småskrift er således ikke blot en beskrivelse af Vagns egen vej gennem sit arbejdsliv og om hvordan han bidrog til vuggestuernes pædagogiske udvikling, men er også *en fortælling om hvornår, hvordan og hvorfor der opstod en egentlig vuggestuepædagogik.*

I tekst og billeder fortælles den langt mere vidtrækkende historie om udviklingen af en helt ny faglighed og pædagogisk forståelse på småbørns området.

Med dette småskrift markeres Vagn Michelsens omfangsrige, inspirerende og væsentlige bidrag til vuggestuepædagogikkens udvikling.

UD AF ARBEJDER- KLASSEN - IND I PÆDAGOGIK- KEN

ISBN 978-87-91866-06-7

Dansk Pædagogisk Historisk Forening
Småskriftserie nr. 24 2022

Vagn Michelsen

PÆDAGOGIK ER POLITIK

**- Personlige og faglige refleksioner
fra hukommelsens arkiv**

**“Hukommelsen er et arkiv
med upålidelige ansatte”**

John Harstad,
Marx, Mischa & TET-offensiven,
C&K Forlag 2015

Dansk Pædagogisk Historisk Forening
Småskriftserie nr 24 2022

**UD AF ARBEJDERKLASSEN
IND I PÆDAGOGIKKEN
Pædagogik er politik
– Personlige og faglige refleksioner
fra hukommelsens arkiv**

Af Vagn Michelsen

Dansk Pædagogisk Historisk Forening 2022

Lay-out: Birgit Lerstrup

Tryk: BUPL

ISBN 978-87-91866-06-7

Kan bestilles via www.paedhist.dk

eller tlf 39653764

De historiske fotos er fra foreningens samling.

Forsidefoto: Ole Schultze Henriksen

Foto s. 18 og 19 er henholdsvis fra Gladsaxe
Kommune og af Ole Schultze Henriksen

Fotos s. 24 og 27 er taget af Krille, og gengivet fra
bogen "Vuggestuen - et supplement til hjemmet",
Forlaget Børn & Unge, Socialpædagogisk Forlag, 1979

Alle farvefotos er fra Odden Børneakademi, vuggestue
og børnehave. Udlånt af Pia Edsberg

Forord

I dag tilbringer næsten 40.000 børn i alderen 0-3 år dagtimerne i en vuggestue. I vuggestuer hvor børnene lærer og erfarer gennem leg, aktivitet og samvær, men sådan har det ikke altid været.

Indtil midten af 1960'erne var en vuggestueplads forbeholdt børn i socialt udsatte familier og børn af mindrebedemledede, som oftest enlige mødre i ufaglærte job. Det var et fåtal af børn i alderen 0-3 år, små 5000, som tilbragte dagtimerne i en vuggestue.

Der var ikke mange vuggestuer og dem der var, blev ofte betegnet som lidt triste, golde og farveløse. Vuggestuerne var indrettet på spæd- og småbørnenes pleje og pasning. Det var en udbredt opfattelse at kvinder med små børn burde blive hjemme og passe børnene.

Fra udgangen af 1960'erne steg efterspørgslen på den kvindelige arbejdskraft voldsomt og kvinderne selv ville ud på arbejdsmarkedet. Der blev bygget flere og flere vuggestuer og dagplejen, der havde været en midlertidig løsning blev gjort til et supplement. Det var ikke nok, at der var institutionspladser til børnene for at gøre det tillukkende at tage arbejde uden for hjemmet. Det var også nødvendigt at gøre dem bedre. De fleste kvinder foretrak dagplejens hjemlige miljø fremfor vuggestuernes ro, renlighed og regelmæssighed. Der var brug for et kursskifte, hvis vuggestuerne skulle tiltrække småbørns-mødrene. Et skift, der var på vej.

Staten havde i 1964 etableret en seminarieuddannelse for medarbejdere til spædbørnehjem og vuggestuer med uddannelses titlen *børneforsorgspædagoger af småbørnslinjen*. Pædagoger som begyndte at indtage området. Den uddannelse blev jeg i 1972 praktikleder og lærer på.

Dette småskrift er personlige og faglige refleksioner om denne udvikling fra barnepleje til spæd- og småbørnspædagogik. Om hvordan jeg med min baggrund som fagligt og politisk aktiv i arbejderbevægelsen og ud fra hvad jeg med mine erfaringer praktisk-pædagogisk, som underviser og forfatter, var med til at skubbe på udviklingen og skabe forandringen.

Det var på ingen måder en udvikling, der formede sig jævnt fremadskridende. Selvom om vuggestuerne ændrede sig og blev pædagogiske institutioner varede diskussionen om de 0-2 årige skulle gå i vuggestue, passes hjemme eller i dagpleje ved.

Heller ikke udviklingen henimod en selvstændig vuggestuepædagogik var entydig, der var en kamp om at sætte tendenser og derfor også mange indbyggede modsætninger.

Vagn Michelsen
22.02.22

Titlen "*Ud af arbejderklassen - ind i pædagogikken*" giver et signal om, at jeg – fra at være maskinarbejder, tillært drejer, fagligt og politisk aktiv i arbejderbevægelsen – valgte at uddanne mig som børnehavelærer. Det var jeg ikke alene om. Mange andre unge vragede dengang ved udgangen af 1960'erne deres erhvervsfaglige uddannelse og tog en velfærdsuddannelse.

Uden mit engagement, fagligt og politisk, i arbejderbevægelsen var jeg næppe blevet den jeg er. Der var alle tegn i sol og måne på, at jeg var tiltænkt en løbebane i fagbevægelsen. Det skortede ej heller på opfordringer om at stille op til det både ene og det andet. Engagementet bragte jeg med mig ind i pædagogikken.

Når jeg traf det valg, jeg gjorde, hang det givet sammen med, at fagbevægelsen dengang i min ungdoms vår, set med mine og mange andres øjne, var stivnet i et bureaukrati med forstokkede tillidsvalgte og ansatte. Jeg havde ikke mod på eller tiltro til, at det var noget, jeg kunne ændre på.

Arbejderkulturen var på den tid langt henad vejen kendetegnet ved maskulinitet og sexism (identitet gennem kropslig styrke). Det af- og genspejlede sig i fagbevægelsen. Arbejderbevægelsen var domineret af mænd; et mandsherredømme. Deriblandt mange krigere. "*Gi meg de rene og ranke, de faste og*

sterke menn", som den norske arbejderdigter Rudolf Nilsen indledte sit digt "*Revolusjonens røst*". Det var ikke, som jeg husker det, noget jeg tænkte alvorligt over dengang. Sådan var det bare. Men jeg tænker i dag på, om det valg jeg traf, var en ubevidst emotionel reaktion på denne maskulinitet.

Undertitlen pædagogik er politik har jeg ikke selv fundet på, men hentet fra en bog¹, som blev udgivet første i 1970'erne. Det var i årene under og efter ungdomsoprøret, hvor det meste blev gjort politisk. "Det private er politisk", lød et af rødstrømpebevægelsens slogans. Alt er politisk, skrev Carl Scharnberg. Jeg skrev selv årsopgave, som specialeskrivningen dengang hed, om socialistisk børneopdragelse. Det var opdragelse, som den proces der med en bevidst hensigt støtter barnets udvikling, der blev debatteret.

Pædagogik var at ville noget med andre

Reformpædagogerne var de progressive, og jeg var som dem overbevist om, at den frie opdragelse var vejen til et bedre samfund og menneskehed. Jeg havde læst "*Summerhillskolen*" af A.S. Neill og "*I morgen er for sent*" af Bernadotteskolens mangeårige leder C. C. Kragh-Mül-

¹ Pædagogik er politik, redigeret af Ole Lindboe, Kjeld Rasmussen og Chr. Westergård, Hans Reitzel, 1973

ler; læst om Anne Marie Nørvig og Em-drupborg forsøgsskole. Et helt andet skoleliv end "kæft, trit og retning", som jeg havde oplevet det. Det var som en åbenbaring. Tænk det kunne have været anderledes. Jeg følte mig snydt. Det var godt nok for sent, men alligevel – drømmen. Ideen om det frisatte selvstændige barn blev en ledetråd. Rousseau var stjernen.

Det var en verden til forskel fra den, jeg var vokset op i. Et arbejderhjem på Amager. I en tid, hvor normen var "børn skal ses, ikke høres". Et andet udtryk fra dengang var: "Ti stille, mens de voksne taler". Vi var de voksnes børn og skulle gøre, som de sagde. Adlyde og skamme os, hvis vi ikke gjorde det. Forsøg på at forklare sig var bare at svare igen, og næsvise børn var det værste. Vi var tilhørere og tilskuere, men vi skulle heller ikke sidde og hænge ved de voksne. "Ud og leg" var beskeden. I skolen såvel som hjemmet var stille et mantra. Helt så strikt var mit barndoms-hjem slet ikke, men ikke desto mindre var det meget konkret den virkelighed jeg voksede op i.

Det lå i luften og sad i væggene: Lydighed var en dyd

I midten af 1970'erne blev der udgivet flere bøger om opdragelse i klassesamfundet, som jeg læste og brugte i min undervisning. Der var bøger², som havde

det udgangspunkt, at børneopdragelsen hos arbejderne havde en orientering mod lydighed, mens middelklassens børn blev opdraget til selvstændighed. Denne tendens i arbejderhjem til autoritære indstillinger over for børn kunne jeg såmænd godt genkende, men der var også noget i mig som strittede imod.

Lydighed som værdi blev set på som noget negativt, hvilket ikke var helt forkert, således som opdragelsen på mange måder gik ud på, at vi skulle blive til lydige samfundsborgere, der som arbejdskraft var i stand til at adlyde og følge en instruks på arbejdsmarkedet.

Det jeg syntes, der manglede blik for, var, at lydighed også kunne være at bøje sig for regler og påbud i et fællesskab – familien eller arbejdsfællesskabet – fordi man satte hensynet til familien eller arbejdsfællesskabet over hensyn til egne meninger og behov. Det gav for mig ingen mening at modstille lydighed og selvstændighed. Det var ikke et modsætningsforhold.

Vi, arbejderklassebørnene, var mere eller mindre overladt til os selv i fritiden. Der var for os kun én regel efter at have stillet skoletasken, som Stig Broström skriver i sine pædagogiske erindringer³ om sine drengeår, nemlig

² Bla. "Indøvelse i Klassesamfundet" af Kurt J. Huch, Christian Ejlers Forlag, 1975

³ Småbørnspædagogik 1960-2020
Pædagogiske erindring, Frydenlund 2021

En gang om året stillede vi på skolen op til fotografering. Det er et klassebillede (3.y), som forældrene efterfølgende kunne købe. De frække drenge trak tiden ud ved at stå uroligt og vende sig omkring. Det gav et pusterum fra terperiet. Billedet er fra 1953. Det er mig i midten på bagerste række.

den at være hjemme klokken 18 til spisetid. Dér, fri af skolens åg, udviklede vi en høj grad af selvstændighed.

Svend, som kom med i lærlingeafdelingens bestyrelse, var godt skåret for tungebåndet og fortalte begejstret om sin skoletid på Emdrupborg forsøgsskole, men han var en hoven skiderik, vi aldrig helt kunne regne med. Hans skolekæreste, som han havde med på slæb, var godt nok sød, men forbavsende stille og lavmælt. Slet ikke som pigerne i Skotøjsarbejdernes Fagforening, der kunne være rapmandede og hurtige med både kvikke og frække svar, når de blev udsat for nedladende og seksuelle bemærkninger.

Siden mødte jeg flere, der som Svend var rundet af den frie opdragelse.

Første gang, da jeg var på et halvårs højskoleophold, en pige, som havde gået på Bernadotteskolen. Hun var bestemt fordomsfri og meget kreativ, men ligeså frustreret som os andre. Der var noget viljeløst laissez-faire over hende. Det vil være forkert af mig at skrive, at Peter, som gik på lilleskolen, hvor jeg var i praktik, stod model til Janne Tellers Pierre Anthon i "Intet", fordi han trods alt havde sin jødeharpe med op i træet, men jeg kom til at tænke på ham, da jeg læste bogen.

Det er naturligvis også forkert at uddrage noget som helst af nogle få eksempler og et møde med lilleskolemiljøet, som jeg var rigtig glad for. Ikke desto mindre

begyndte jeg at tvivle på reformpædagogikken. Det, som slog mig og andre med min baggrund, var, at de 'frit' opdragne, vi hver især kendte, var, syntes vi, lige lovligt selvcentrede og ikke helt så solidariske, som vi syntes, de burde være.

Den frie udfoldelse og de løst strukturerede rammer passede ikke helt sammen med, hvordan jeg i det fagpolitiske arbejde havde lært, at et forløb af aktiviteter skulle lægges tilrette og koordineres, for at vi kunne gennemføre dem på den mest hensigtsmæssige måde.

**Jeg kunne noget med små børn, jeg ved ikke rigtigt, hvad det var!
Muligvis fordi det var dem, der kunne noget med mig.**

Jeg var næstformand i Faglig Ungdom, og formanden spurgte, om der var en, der ville passe en lille pige, mens han gik i byen med moderen. Han havde fået en date, men pigens mor manglede en barnepige. Jeg sagde: Det gør jeg – og sprang til.

Moren, der var alene med pigen, boede i en lille lejlighed ved Grøndalsparken. Jeg kendte hverken hende eller datteren – og omvendt kendte de jo heller ikke mig. Det var ikke noget problem! Der var aftensmad til mig og datteren. Jeg fik at vide, hvornår hun skulle sove, og moderen gik. Datteren på 5 år, Katja hed hun, var tillidsfuld, aktiv og aktiverende.

Hun viste mig straks sine bøger og spurgte, om jeg kendte dem. Nej, det gjorde jeg ikke. Har du ikke små børn, spurgte hun. Nej, det havde jeg heller ikke. Vil du gerne have børn? forsatte hun. Ja. Det ville jeg gerne, svarede jeg. Hun kiggede på mig, men sagde ingenting. Hun tog en af sine bøger og begyndte at læse den for mig. Det vil sige, hun kunne den næsten uden ad. Ganske som jeg selv i den alder kunne "Spørge Jørgen" uden ad – side for side.

Nu er det din tur, sagde hun, og jeg læste en bog. Jeg foreslog, at vi lavede en hule, hvori jeg kunne læse den næste bog. Vi lagde et tæppe henover sofabordet og kravlede ind under bordet med en lommelygte. Vi læste og fortalte hinanden historier. Vi hviskede og tiskede. Grinte. Jeg spurgte retorisk, da tiden nærmede sig: "Hvornår var det nu du skulle i seng?". Hun svarede ikke, men spurgte om hun måtte sove i hulen. Jeg sagde, det måtte hun godt. Hun kom i nattøj, børstede tænder, hentede sin hovedpude og dyne.

Jeg var med i redaktionen af bladet Fri Ungdom, udgivet af DsU og Faglig Ungdom, og skrev den aften min lederartikel "Lærlingene og overenskomsterne"⁴, mens jeg lå på stuegulvet stærkt opmuntret og inspireret af en lille sjæl, der lige inden hun faldt i søvn inde i hulen fra hjertet sagde: "Du er god til børn".

4 Fri Ungdom - november 1966 nr.7

Det er der mange, der siden har sagt. Der er indimellem dem, som har sagt, at jeg havde børnetække. Det er et ord, som jeg aldrig rigtigt har brudt mig om. Men slår jeg det efter, forklares det som evnen til nemt at opnå kontakt med og sympati fra børn. Indbegrebet af de egenskaber hos en person, der får ham til at falde i børns smag; evne til at vinde børn. I den forstand er det ikke helt forkert, selvom det ikke siger al verdens om egenskaberne, hvad det er jeg kan.

Nej, så holder jeg mere af en venindes udsagn: *Det er hans fag*. Ordene faldt en eftermiddag, hvor vi var sammen, og hendes mand udbredte sig om, hvor fantastisk det var at se, hvorledes jeg omkring et legetøjskomfur kunne opnå kontakt med og vinde deres barnebarn Erica. Det var her, at hun ikke spor imponeret, men tørt indskød, at

**“det var mit fag.”
Jeg er børnehavelærer!**

Jeg blev uddannet på Tårnby Børnehaveseminarium og fik efter at have aftjent min værnepligt som militærnægter job i en kommunal børnehave i Vigerslev. En traditionelt bygget børnehave med en lang midterkorridor og en række rum til begge sider som så mange andre dengang. Børnehaven lå midt i et større socialt etagebyggeri. Jeg var stuepædagog og skulle med en pædagogmed-

hjælper tage vare på 20 børn, hvoraf mange kom fra barakkerne på Vigerslev Allé. Børn for hvem reformpædagogikens musisk-kreative aktiviteter ikke var den mest oplagte sysselsætning! Jeg måtte begynde et andet sted.

Da jeg var barn, tegnede jeg som alle andre børn, men modsat de mange børn, der holdt op med at tegne, da de blev store, dalede min interesse ikke, da jeg blev ældre. Hvor de fleste skolebørn så tegnetimerne som et frikvarter, blev jeg i tegnelokalet i frikvarteret, opslugt af at få det til at ligne – en afbildning af virkeligheden.

Vores tegnelærer hed Bayer. Han var en god lærer og havde ikke travl med at få mig til at tegne “ud af hovedet”, når jeg nu var optaget af at tegne efter naturen, at gengive det jeg så.

Han lærte mig at tegne “rigtigere” – efter model: Et æble, en vase. Lys-skygge; perspektiv.

Jeg læste på seminariet en bog om børnetegning. “Alle børn kan tegne” af Ruth Højberg-Pedersen⁵. Jeg har den endnu og kan se, jeg har læst den omhyggeligt med mange sirlige understregninger i forskellige farver.

På indersiden af omslaget har jeg dengang limet et digt “En mærkelig fisk” af arbejderdigteren Oskar Hansen - det står på næste side

—

⁵ J. Fr. Clausens Forlag – 1967

Lillebror tegner
så mærkelige streger
og smiler mens stolt
han på tegningen peger.

Jeg er lidt forvirret
og spørger og ser:
"Men – lillebror
hvad betyder det der?"

Han siger forbavset
som om jeg fjanter:
"Men farfar da, det
er jo en fisk med vanter".

Jeg kigger på stregerne
og tænker helt faktisk:
"Jeg kender så mangan
der bare er praktisk ...

... men mangler det lyse
og lette og fri
der er i en ung
og frisk fantasi".

Og de kunne lære
en hel del af værd
ved at sidde og tegne
med lillebror her.

Jeg kigger på stregerne
skæve og skrå,
og – det er sgu en fisk
der har vanter på.

Oskar Hansen

Jeg kastede mig ud i at tegne *med*
børnene. Der var få beskæftigelses-
materialer i børnehaven og dem, der
var, lå ikke fremme. I depotrummet
gemte sig papir og æsker med Filia
oliekridt. Det var blevet hentet ind på
stuen, når børnene skulle tegne. Hvert
barn fik en æske oliekriddt og skulle
forsigtigt tage en farve op og omhyg-
geligt lægge den tilbage på sin plads,
førend de tog en ny farve. De blev
formanet om at være varsomme og
ikke knække farvestifterne.

Jeg fandt store stykker papir frem og
hældte alle farverne op i vaskebaljer,
som jeg stillede på bordene med papir
og blyanter. Jeg knækkede et par farve-
stifter og gav mig til at tegne. Jeg havde
forestillet mig, når jeg begyndte at
tegne, at børnene af sig selv ville gå i
gang, men til min overraskelse satte de
sig ved siden af mig og rundt om bor-
det for se på. De var godt nok livlige, lå
henover bordet og fulgte ivrigt med i
mit tegneri, men ingen gjorde mine til
selv at ville tegne.

"Hvem husker ikke den glæde, man
som barn følte ved en æske strålende
farver, og hvordan det kriblede i fing-
rene efter at tage fat?" spurgte Ruth
Højberg-Pedersen i bogen. Den følelse
kunne jeg godt genkalde mig.
Jeg vågnede som barn tidligt om mor-
genen, mens min far og mor endnu sov.
Jeg listede ind i stuen, hvor jeg satte
mig ved spisebordet og tegnede. Ud af

Små børn ser med fingrene, undersøger, føler på og mærker efter - og behøver ikke at beherske det finere pincetgreb for at kunne udtrykke sig i male-aktiviteter.

hovedet eller for at gengive noget fra det virkelige liv. Nogle gange vidste jeg, hvad jeg ville tegne, og andre gange kom det bare ud gennem fingrene. Blyanten vandrede alle vegne hen uden, jeg vidste, hvor det ville ende.

**Det var frydefulde timer
af væren;
mig selv og med mit eget**

Om børnene på gul stue nogensinde havde følt det på den måde, eller om det var forsvundet med og ødelagt af de voksnes indblanding og korrektioner, ved jeg ikke. Jeg måtte hjælpe dem i gang og mere end det.

De spurgte også, hvad de skulle tegne.

Jeg havde været opsat på ikke at blande mig. Børnenes tegninger skulle være deres eget udtryk. En leg med linjer og farver. Jeg indførte en "tegnetime" og valgte emner: Huse, biler, skibe, træer, bjerge, dyr, mand, dame, mor og far. Jeg lavede opsatser med frugt og meget andet, som de kunne tegne.

Lidt efter lidt, som børnene slappede af og kom i lag med tegningen, var der dem, som begyndte med at tegne en banan, som blev til en salamander eller fisk; andre udviklede fortællende tegninger. Deres tegninger blev mere og mere deres eget og for sig selv, men de kunne også rive hinanden med i arbejdet således, at det blev en slags kollektivitet. På en tøjsnor hen foran vinduer-

ne ud mod legepladsen hængte vi med klemmer tegningerne op. Når børnene blev hentet trak de forældrene med ind på stuen for stolte at vise dem deres og de andre børns tegninger.

Rudolf Steiner pædagogerne læste ikke op, men havde lært sig eventyret, de fortalte, udenad. Det var en form, jeg rigtigt godt kunne lide og tog til mig. Jeg brugte dog modsat steinerpædagogen ingen bog, men digtede på stedet mine egne eventyr, hvor børnene hver især indgik i historien. De sad til tider med åben mund og polypper.

Historierne udviklede sig. Børnene klippede i glanspapir deres egne figurer ud og klæbede dem op på væggen, hvilket hen ad vejen blev afsæt for historierne, som de efterhånden digtede med på. Ja, de stillede sig ligefrem uden for "historietimen" op foran væggen, to eller tre sammen, og fortalte deres historie til hinanden. Øj, det var sjovt.

Et tredje afsæt var, at jeg i studietiden stødte på en lille kinesisk børnebilledbog fra Foreign Languages Press "I Am on Duty Today", som jeg oversatte til "Jeg er ordensduks i dag", hvilket var, hvad den handlede om. En pige, der fortalte om de opgaver og pligter hun og drengen Tung-tung havde på deres duty day i børnehaven. Jeg så at sige genfandt mig selv i denne fortælling og ihukom, hvordan jeg de første skoleår var stolt af mig selv, når jeg havde praktiske opga-

ver i forbindelse med undervisningen som for eksempel at rydde op og tørre tavlen ren, dele bøger og mapper ud. Det var dengang i begyndelsen af 1950'erne helt almindeligt med ordensduks i skolerne, men det var åbenbart ikke alle børn, der havde det som mig. Der var dem, der undslog sig og dem, der ligefrem udfordrende modsatte sig. Muligvis fordi det gennem årene mere havde fået karakter af pligt, men måske også fordi ordet duks var forbundet med de artige og særligt dygtige, dem som sad på de forreste pladser i klassen. I al fald gled "ordensduks" ud af skolens opdragelse og min hukommelse, indtil jeg altså faldt over denne lille kinesiske børnebog.

Det genindførte jeg nu i børneopdragelsen. Og det til stor fornøjelse for børnene. De syntes, det var sjovt at feje gulvet, vaske borde, dele tallerkener og bestik rundt, når vi skulle spise. Og ikke mindst, hente madvognen i køkkenet. Det huede ikke køkkendamerne, mor og datter. Køkkenet var deres domæne, og de overdrog kun modvilligt madvognen til børnene.

Vi var sammensvorne
– børnene og mig

Når børnene er med i dagligdagens mange praktiske gøremål, de reelle handlinger med mening og ikke "som om" handlinger, bliver de fortrolige med den håndgribelige virkelighed. De tager del i gøremålene tilskyndet af de voksne og fordi de i sig selv er tillokkende.

Det praktisk-pædagogiske arbejde skulle imidlertid ikke blive min metier

Jeg havde repræsenteret de studerende i Undervisningsministeriets uddannelsesråd og var medlem af det studieplansudvalg, der afgav betænkning om uddannelsen af børnehave- og fritidspædagoger⁶.

Jeg redigerede bogen "Fra forpraktikant til socialpædagog". En bog om forpraktikantens arbejdsvilkår og rettigheder, arbejdet med børn og unge, den nye 3-årige uddannelse med mere.

Bogen blev udgivet af Pædagogstuderendes Landsråd og blev begyndelsen på PL's Forlag, som jeg i en årrække med to andre drev som frivilligt arbejde. På aftenskolen underviste jeg forpraktikanter, og et andet fritidsjob var, at jeg havde fået ansættelse som redaktionssekretær på fagbladet Socialpædagogen.

Undervisningserfaring havde jeg fra årene i Faglig Ungdom, hvor jeg var studiekredsleder og underviser på vores lederskole, ligesom jeg havde været det på LO's ungdomslederkurser. Erfaringer jeg supplerede med et alment voksen-

⁶ Betænkning nr. 574, 1970

pædagogisk grundkursus og kursus i voksenpædagogik.

Jeg ved ikke, om der dengang var noget, der hed aktivistisk læringsstil

Jeg kendte ikke begrebet, men det var det, jeg praktiserede, opsat på, at der skulle ske noget andet, som aktivt involverede deltagerne. Jeg kendte kun alt for godt undervisningsformen "wenn alles schläft, und einer spricht, das nennt man einen Unterricht".

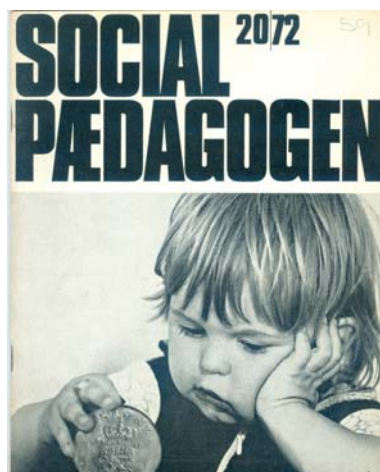
De skulle på med deres egne erfaringer og videndele med de andre deltagere. Jeg havde læst om case-metoden og valgte den som arbejdsform. Jeg forelagde dem et uløst problem fra en "dagligdags" situation i børnehaven, som de skulle samarbejde om at løse. Fortrolige med arbejdsformen, som de blev, var mit næste skridt at overlade det til dem hver især at møde med en case fra deres egen dagligdag.

De skulle ikke bare *på* med deres egne erfaringer, men også skabe sig nye.

Idet

erfaringer er noget, man gør!

Vi gik i biografen og så Disneys tegnefilm Aristocats, der akkurat havde haft premiere. Efterpå diskuterede vi filmen og dens værdigrundlag, skrev en ideo-

logikritisk artikel, som vi fik optaget i fagbladet Børn & Unge med navne på hele holdet, som forfattere. Artiklen blev i sammendrag gengivet i dagbladet Aktuelt. Det skabte et engagement, der var andet og mere end en aktiv involvering i undervisningen.

Jeg havde som et resultat af min deltagelse i studieplansudvalget og på opfordring fra redaktøren skrevet en længere artikel *Kan de studerende lave uddannelser?* i fagbladet Socialpædagogen⁷. Jeg så i en annonce at bladet søgte en redaktionssekretær. Et fritidsjob. Jeg søgte og fik stillingen. Mine redaktionelle erfaringer begrænsede sig til skole-, kollegie- og medlemsblade, men jeg fik et internatskursus hos Dansk Fagpresse og kastede mig ellers ud i opgaven med at indhente, udvælge og redigere artikler. Min opgave bestod derudover i at opsætte og layoute de enkelte sider, vælge billeder og tegninger.

Herom læste jeg mange år senere i bogen "Fra næstekærlig børnesagsarbej-

⁷ socialpædagogen nr. 21 - 1970

⁸ Jørgen Steinicke, Dansk Psykologisk Forlag, 1990

der til professionel socialpædagog⁸, hvor forfatteren i et afsnit, der handlede om "Socialpædagogen", skrev:

Jørgen Helmstedt trak sig tilbage som redaktør i 1970. Hvervet overtoges af et kollektiv med den nybagte landsformand Erling Christensen som ansvarshavende redaktør. Fra 1.1.1971 ansattes Vagn Michelsen som redaktionssekretær i stedet for Jørgen Andersen.

Bladet fortsatte i det ydre som hidtil, men hvad enten det nu skyldtes "tiden" eller redaktionsskiftet, synes tonen at være blevet skarpere og indlæggene mere markant politiske i en retning, der vanligvis kaldes venstreorienteret. At bladredaktionen (redaktør og redaktionsudvalg) i det mindste har været med på denne drejning ses alene af billedmaterialet, der fra 1971 årgangen dukker op. Det er billeder af Pariserkommunen, af demonstranter, af Nixon og Black Panther Party, af Storm P. og andet "venstrevredet". Tidstypiske billeder af demonstrerende med transparente som "børnene er fremtidens guerilla".

Sandt nok. Redaktør og redaktionsudvalg ikke bare billigede drejningen, men imødeså for hvert nummer spændte, hvad jeg nu havde fundet på af billedmateriale. Jeg skrev en lederartikel "Vanskelige forældres børn"⁹, hvor jeg gengav, hvad A. S. Neill engang havde skrevet: Der findes ingen problembørn kun problemforældre. Det væltede ind med presseklip fra dagbladene. Ingensinde var Socialpædagogen i den

grad blevet gengivet i dagspressen. Ebba Strange var med i studieplansudvalget. Hun var praktikleder på Socialpædagogisk børnehaveseminarium i Århus og blev sidenhen medlem af Folketinget for SF. Hun opfordrede mig til at søge en nyoprettet stilling som praktikleder. Jeg tog til Århus for efter aftale at mødes med seminariets rektor. Af uransaglige grunde dukkede hun aldrig op. Jeg rejste hjem igen - og fik ikke stillingen.

Jeg havde som militærnægter været udstationeret på Seminariet for småbørnspædagoger i Teglgårdsstræde og havde fået smag for at beskæftige mig med uddannelsesplanlægning.

I en anbefaling skrev seminariets rektor, Jens Jacob Abell om mig:

"Han har været en uvurderlig støtte for seminariet i planlægningen af undervisningen. Uden hans overblik over love og bekendtgørelser havde det ikke været muligt at gennemføre seminariets pædagogiske intentioner. Specielt har han arbejdet med skemalægning, og dette puslespil har han fået til at gå op på smukkeste vis."

Et virke jeg fortsatte efterpå som medlem af seminariets bestyrelse.

Jørgen Helmstedt var blevet rektor på et seminarium, der uddannede børneforsorgspædagoger af S-linjen til arbejde i vuggestuer og på spædbørnehjem. Det

⁹ Socialpædagogen nr. 7 - 1971

var ham som havde ansat mig som redaktionssekretær, og nu headhuntede han mig til en stilling som praktikleder. Jeg skulle på seminariet undervise i praktisk pædagogik; finde og fordele praktikpladser til de studerende og ude på praktikstederne vejlede dem i deres praktiske uddannelse.

Jeg kom til at beskæftige mig med uddannelsesplanlægning. Seminariet var nyetableret og lærerkollegiet ungt. Ingen fandt klasseundervisning og forelæsninger attraktivt.

Efter en række forsøg med elevcentret undervisning, participation training og andre diskussionsmetoder fandt undervisningen sin form i en basis-/studiegruppestruktur med den problemorienterede, projektor organiserede og deltagerstyrede undervisning.

I alle årene tog jeg del i råd og udvalg. I tætte arbejdsfællesskaber udarbejdede jeg med andre kollegaer studieordninger, kompendier, arbejdstekster, fagbeskrivelser og meget mere.

Jeg var lærerrådsformand og medlem af lærerrådets forretningsudvalg. I perioder konstitueret souschef.

Alt det var mere eller mindre udenoms.

**Det var spæd- og småbørns-
pædagogikken, som blev min
arbejds mæssige livsopgave.
Jeg blev "vuggestuemand"**

Jeg var børnehavelærer og med en uddannelse, hvor der ikke var blevet brugt mange ord på spæd- og småbørn. Det var børnehavebarnet, der var i fokus. Det var også det spørgsmål de studerende, 24 dedikerede kvinder, stillede mig:

Hvad ved du om de 0-3 årige og arbejdet i vuggestuen?

Ikke meget måtte jeg indrømme, men jeg havde dog forberedt mig på mødet med de studerende ved at have læst op på Piagets teori og besøgt tre progressive vuggestuer, inden jeg som 28-årig tiltrådte stillingen. Det var mere end mange af de andre lærere vidste, som de sagde – en smule sarkastisk.

De studerende var i gang med at uddanne sig til arbejdet i vuggestuerne, engagerede og villige til at bruge tid og kræfter på at "erobre" området, der var domineret af syge- og barneplejerskernes ro, renlighed og regelmæssighed. Men, som de sagde: "... vores egne børn skal i dagpleje".

Det skal siges til deres undskyldning, at psykologer stod i kø for at få lov til at udtale, hvor skadeligt det var at anbringe et barn i vuggestue.

I psykologiundervisningen blev de præsenteret for Bowlby, Spitz og andre, der med deres teorier om den tidlige moderkontakt betonedede, at det var højst skadeligt for ethvert lille barn at blive adskilt fra moren.

Rutinepasning efter samlebåndsprincippet!

"Barnevognsholdningen" navngav mine allerførste hold studerende det, når børnene virksomme, passive og resignerede så på og blev hvor man havde sat dem.

Jeg var ikke mere end lige tiltrådt, før end Inger Bernth, lektor i udviklingspsykologi ved Københavns Universitet, fik udgivet bogen "Institutionsbørn og hjemmebørn"¹⁰. En bog om det tidlige mor-barn forholds betydning og det skadelige i, at børn blev anbragt i vuggestuer. Jeg fik spalteplass i fagbladet *Børn & Unge*, hvor jeg havde været klummeskribent. Jeg påviste det uheldige i at sammenligne daginstitutioner for 0-3 årige, hvor børn kun var adskilt fra moren en del af dagen, med langvarige hospitalsophold og ekstreme dyreforsøg; bogens manipulerende billedmateriale og meget mere.

Jeg havde læst K. E. Løgstrups "*Den etiske fordring*", hvor han skrev, hvordan et barn ved den voksnes adfærd kunne frarøves det kostbareste af alt, dets livsmod. Det kunne et plejepersonale, moren såvel som faren med deres adfærd frarøve barnet. Det, der stod klart for mig, var, at det ikke var adskillelsen fra moren, men manglen på kærlighed,

stimulering, udfordringer og handlefrihed, som skadede børns trivsel og udvikling. Det var det, jeg hævdede i klummen.

Det var mit allerførste hold studerende, der indviede mig i det de navngav barnevognsholdning. Et billede på børn der tilbragte tilværelsen uvirksomt i en barnevogn. Resignerede og passive børn som blev, hvor man havde sat dem.

**De skulle ud af
barnevognen og op
af kravlegården.
Det kom de, og det var
og er, når alt kommer
til alt, måske det mest
betydningsfulde**

Jeg husker endnu, som nytilltrådt praktikleder, mit første praktikbesøg på et spædbørnehjem, hvor jeg, som den småbørnspædagog jeg var, spurgte den studerende og praktiklæreren, hvad institutionens målsætning var og fik svaret:

At få børnene til at smile.

¹⁰ Socialpædagogisk bibliotek, Munksgaard 1972

RO, RENLIGHED OG REGELMÆSSIGHED

Min første tilgang til en pædagogisk praksis i vuggestuen blev det jeg kaldte en stimuleringspædagogik

En idé om stimulation i barnets første leveår. En berigelse af børnenes tilværelse, navnlig med hensyn til sproglig udvikling, udvidelse af deres begrebsapparat, deres forståelse og omverdens erkendelse.

Der fandtes dengang kun begrænsede såkaldt litterære informationer, dvs. konkrete beskrivelser af det pædagogiske arbejde i vuggestuerne og ingen undersøgelser, som kunne kaldes empiriske, dvs. som byggede på en indsamling af data og bearbejdning, som jeg kunne bygge min undervisning på. Jeg skrev en lille A5-pjece "Grundrids til en pædagogisk praksis i vuggestuen" på 24 dupliserede sider, som jeg præsenterede de studerende for. En sammenfatning af manuskripter fra foredrag, jeg havde holdt for de studerende på seminariet, ved et forældremøde i en vuggestue og i Kommunistiske Pædagoger.

Snart efter fandt jeg i min søgen efter faglitteratur to udgivelser: "Soviet pre-

11 Introduction by Urie Bronfenbrenner. Henty Chauncey, editor: Volume 1 - Program of Instruction, Holt, Rinehart and Winston, Inc 1969

12 Eva Schmidt-Kolmer, VEB Verlag - Volk und Gesundheit, Berlin 1974

school education"¹¹ og "Pädagogische Aufgaben und Arbeitsweise der Krippen"¹² og skrev herudfra to små arbejds hæfter "Sovjetisk vuggestuepædagogik" og "Omverdenserkendelse og sprogpdragelse".

På den måde fik jeg anskaffet mig et undervisningsmateriale. Materiale som de studerende spredte blandt andre studerende, ude på praktikstederne og andre seminarier. Jeg havde ikke en bestemt akademisk-videnskabelig overbygning, teoretisk-metodisk, men med rødder i arbejderkulturen og dens normer om praksis før teori (teorien skulle kunne bekræfte den praktiske erfaring) og mine egne lærings erfaringer, lænede jeg mig i min søgen efter et praktisk pædagogisk ståsted så at sige op ad et gammelt kinesisk ordsprog:

"Fortæl mig – jeg glemmer

Vis mig – jeg husker

Inddrag mig – jeg forstår".

Små børn ser med fingrene, som min mor sagde.

Erfaringer er noget, man gør

Det der med selvstændighed (for-)fulgte mig. Et afsnit havde jeg kaldt opdragelse til selvstændighed. Ret beset handlede det om at støtte børnene i at blive selvhjulpne. Deltagelse var en anden ledetråd i min søgen. Jeg var enig med Maria Montessori i hendes ideer om, at det er de reelle handlinger med mening

og ikke "som om"-handlinger, der gør børnene fortrolige med den håndgribelige virkelighed. De skulle ikke lege, at de dækkede bord. De skulle være med til at dække bord, de skulle inddrages og tage del, deltage sammen med engagerede voksne, i de daglige praktiske gøremål.

Derfor foretrak jeg også hverdagens genstande fremfor hendes sansematerialer: farvekasser, føleplader, vægtbrikker, puttekasser og meget andet. Derimod kunne jeg modsat hende godt se en ide i "som om" handlingerne ved legetøjskomfuret. Det stimulerede barnets "indre øje". Altså skulle vuggestuerne have en dukkekrog med et legetøjskomfur. Ingen cylinderblokke eller sanseposer, men cylinderglass, som børnene holdt om, når de hældte op i deres kop eller vandede stuens planter. Sanseposerne var posen med sand, når de skiftede sand og vand hos fuglene eller ærteposen i fryseren, som de hentede frem, når de var med til at tilberede maden.

EKSKURS

Min forkærlighed for legetøjskomfuret skyldes utvivlsomt, at jeg i studietiden som frivillig var med i Forum på en stor udstilling om børn.

Jeg stod i en stand, som var arrangeret af Hukit, der solgte legetøj og børnemøbler primært til daginstitutioner. Det var så meningen, at vi skulle fortælle om legetøjets kvaliteter til forældrene, når de stod og så på legetøjet.

I standen var der også et legetøjskomfur med et såkaldt dukke-stel, gryder, potter og pander. Jeg husker ikke, at der ligefrem var et skilt, hvorpå der stod:

"Nok se, men ikke røre",

men det var ikke meningen, at børnene skulle lege med komfuret, og det var blandt andet min opgave, at få dem væk på en pæn måde! Men sådan gik det ikke.

Jeg sad på en Hukit børnestol, og en pige kom hen til komfuret.

Jeg spurgte hende, om hun kunne lide øllebrød og sagde, om vi så ikke skulle lave en portion, da hun nikkede.

Jeg viste med håndbevægelser og andre gebærder, at jeg hældte noget op i gryden og spurgte, om hun ville røre rundt. Det gjorde hun.

Hov, sagde jeg, vi skal også have tændt for komfuret. Det gjorde hun og tog over, da jeg sagde, nu troede jeg, at øllebrøden var færdig. Hun øste op på tallerkenerne, og vi spiste begge med fornøjelse. Uhm, sagde vi og førte hånden rundt på maven.

Vi kunne være blevet ved, men nu stod der pludselig andre børn, som ville være med. Forældrene fik hende lidt modvilligt videre på udstillingen.

Jeg fik en pige og dreng til komfuret.

Hvad kunne I tænke jer at lave? Boller sagde drengen.

Vi æltede dej og formede bollerne i hånden, lagde dem på bagepladen og spiste dem, mens vi drak kakao, som en tredje pige, der kom til, mente hørte med.

Dertil var der jo både kopper og kande.

Alt det var jo ikke meningen, men se om ikke det havde dannet opløb. Forældre så smilende til på vores fiktive leg.

Børn stod i kø, som var det til julemanden i Magasin. Jeg lærte i disse dage mere om børns imitations- og rollelege end i nogen bøger, men også meget om mig selv: At jeg selv morede mig.

Jeg fandt mange år senere et udsagn fra Søren Kierkegaard:

“Naar man vælger en barnepige, saa seer man altid væsentlig paa, ikke blot at hun er ædruelig, trofast og skikkelig, men man tager tillige et æsthetisk hensyn til, om hun veed at more børnene”.

Dertil føjede jeg: ... og det bliver rigtigt morsomt, når også barnepigen morer sig.

**Det var det, jeg kunne:
More børnene.
Og det var det, jeg gjorde,
morede mig.**

Den lille A5-pjece blev til en bog *“For vuggestuen – grundrids til en pædagogisk praksis”*, som vi udgav på PL's Forlag.

Den banede vejen for endnu en bog *“Vuggestuens pædagogiske opgaver”*, som blev udgivet på Gyldendals pædagogiske bibliotek.

Jeg fandt fodfæste i det, jeg kaldte en planlagt pædagogisk praksis.

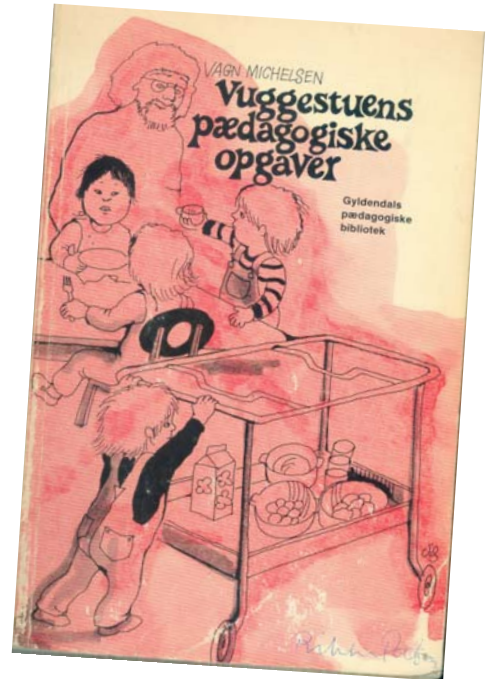
En målrettet og struktureret pædagogik.

En pædagogik der fandt sine mål og opgaver i barnets ret til at være den, det var, men også det barnet kunne blive.

En pædagogik hvor det handlede om at videregive viden, erfaringer og færdigheder, der kunne sikre barnet et livsfundament.

Et ståsted mellem at skabe samvær som det "at være sammen, om at være sammen", og samtidig gøre det med en hensigt, formåls- og fremadrettet – som det "at være sammen om noget".

Et ståsted mange vuggestuer tog til sig. Et skift fra barnepleje til spæd- og småbørnspædagogik, som jeg med mine bøger om vuggestuepædagogik var med til at fremme.

Der var bestemt også dem, som var skeptiske. Ville det kunne fungere? Var det ikke bare en slags mini-børnehavepædagogik i vuggestuen? Byggede det nu også på vuggestuens karakteristika og børnenes aktuelle udvikling?

Jeg var rundt på mange seminarier, hvor jeg i en fællestime skulle fortælle de studerende om de ideer og tanker jeg havde gjort mig om den pædagogiske praksis i vuggestuen. Jeg kan huske en studerende på børnehaveseminariet i Nykøbing Falster, der sagde, det var et glimrende oplæg jeg havde holdt – og spydigt føjede til: "... jeg var bare ikke klar over, at det var arbejdet på fritidshjemmet og de 7-14 årige, du skulle fortælle om".

Jeg brugte i mange år, når jeg skulle forklare mig, eksemplet *"Frugtsalat"*, hentet i vuggestuen "Lyngbakken". Derom skrev jeg på opfordring så sent som i 2019 en artikel i tidsskriftet 0-14¹³, hvor jeg stillede det op på denne måde:

- De 2-3 årige var med oppe hos frugthandleren, hvor de købte æbler, pære, bananer og appelsiner
- De skrællede appelsiner og bananer
- De skar med små knive frugten i mindre stykker, blandede den i dens egen juice i skåle.

Det var de fysiske erfaringer og den sociale interaktion det hele kredsede om:

- Øje og hånd skulle samarbejde
- Afstand bedømmes, når frugten blev skåret ud og anbragt i skåle
- Handlinger udveksledes, når det ene barn skar ud, det andet kom frugten i skåle og det tredje rørte det hele rundt – opgaver der gik på omgang
- Deres aktivitet: skrælle og skære ud havde et mål i sig selv, men også fremadrettet et formål:

Frugtsalat som de skulle dele med de andre børn til eftermiddagsfrugt.

Denne lidt "kliniske" fremstilling, skrev jeg, gav ikke et billede af, at børnene det ene øjeblik var dybt koncentrerede, det næste gav op; kom i gang igen med opmuntrende ord og en hjælpende hånd fra pædagogen, deres småsnak undervejs om den orm i et æble, som frugthandleren havde vist dem – men – det var det, jeg kunne iagttage.

Ej heller hvordan de alle sammen kom til at grine, da saften fra en appelsin sprøjtede ud over det hele, da pædagogen viste dem, hvordan de skulle komme fingerne ned i skrællen. For slet ikke at tale om, hvor stolte de var hver deres skål ind til bordene på rød stue.

¹³ Tema 2/2019 De 2-3 årige

De havde, skrev jeg, lært ved at se og gøre tingene, eksperimenterere. Som da et af børnene kom æble hapser op i glasset med vand og tydeligvis var overrasket over at se dem flyde ovenpå; prøvede med fingeren at få dem ned på bunden, igen og igen.

Jeg iagttog, hvordan de andre to børn nøje fulgte hendes undersøgelse. Den ene af de to tog en skive banan. Plask sagde det, og bananskiven sank til bunds.

Børnene kiggede på hinanden og så ud som tænkte de, "kan det være rigtigt?" og forsøgte sig igen. Det tredje barn tog et stykke appelsin – også det sank – tog det op og kom det i munden.

Kvindens ret til barselsorlov var dengang beskedne 14 uger. Det nyfødte barn kom tidligt i vuggestue. Min egen førstefødte begyndte i vuggestue, da han var 5 uger. Vuggestuerne var historisk aldersopdelte med en spædstue og stuer til de 1-2 årige og 2-3 årige.

Børne- og ungdomsforsorgens pædagogiske nævn afgav en betænkning om omlægning af daginstitutionernes struktur¹⁴. Nævnet foreslog aldersintegrerede institutioner opbygget på primærgrupper – familiegrupper af børn i forskellig alder.

Flere og flere vuggestuer omlagde strukturen og gik fra aldersopdelte til aldersblandede grupper. "Lyngbakken" fastholdt som andre vuggestuer en spædstue for de mindste børn. En anderledes spædstue uden de for spædstuerne dengang karakteristiske høje tremmesenge. Der var madrasser og puder på gulvet, hvor børnene lå, kravlede, rullede og rodede rundt ved siden af og med hinanden. Rundt omkring på stuen hang der fra loftet mobiltelefoner og urøer. Der var kurve med tøjdyr og stofposer, men også hverdagsting: Kopper, skeer, dåser og æsker, som børnene gav sig i lag med, suttede på og bed i, slog på. De kom de små æsker op i de store, stablede og væltede dem. Der var store legetøjsbiler i træ, de kunne skubbe foran sig, når de kravlede henover gulvet,

kasser de kunne rejse sig ved og gåvogne, de kunne støtte sig til, når de tog deres første skridt. Vogne de større børn på besøg syntes, det var sjovt at køre de små, der jublede, rundt i.

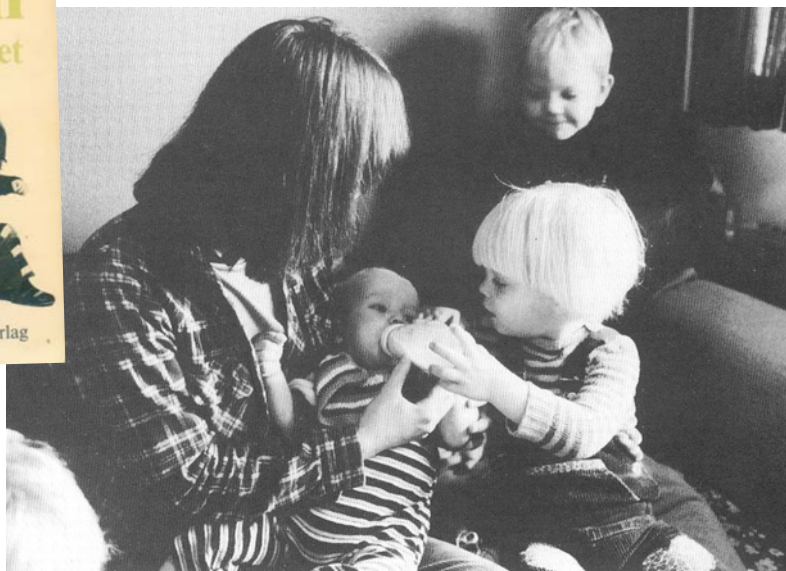
Børnene orienterede sig mod, hvad der skete omkring dem og var indbyrdes optagede af hinanden. Ikke mindst af hvad de voksne og lidt større børn foretog sig, når de kom på besøg og legede med dem. Når de kunne sidde selv, spiste de ved et bord med et andet barn. Maden blev serveret i små skåle, og de prøvede selv at øse op, spiste med ske og en hjælpende hånd fra de voksne. De helt små fik flaske, og de større børn på besøg, gav en hånd med.

"Lyngbakken" var på mange måder mit skoleeksempel på, hvordan det kunne gribes an og fungere. Jeg skrev bogen "Vuggestuen – et supplement til hjemmet" i samarbejde med vuggestuens medarbejdere. Studerende fra mine første år, der nu som pædagoger havde fundet sammen om at virkeliggøre en målrettet og struktureret pædagogik. Bogen skildrede helt konkret, hvordan de pædagogiske mål blev søgt efterlevet. Rigt illustreret med de skønneste billeder af fotografen Krille.

Jeg var pavestolt – og forældrene ligeså. Forlaget Børn & Unge, der udgav bogen, havde været bekymret for om forældre-

¹⁴ Betænkning nr. 654 - 1972

ne ville tillade, at deres børn blev afbilledet. No problemo. De var ellevilde og spurgte nysgerrigt til, om det eller det billede med deres barn kom med i bogen. På det vidunderskønne forsidebillede sidder fire børn på puder i tumlerummet. Et af børnene var barn af forældre fra Jugoslavien, der som gæstearbejdere var i Danmark. De var så begejstrede, at de købte 50 bøger, som skulle sendes hjem til familie og venner.

Der var kritiske røster. De spydige, der som den studerende på seminariet i Nykøbing Falster, spurgte, om ikke bogen skulle have heddet "Hjemmet som supplement til vuggestuen". Andre kaldte den et glansbillede. Den mere seriøse kritik gik på, at det var en pædagogisk praksis, der overså børnenes egen aktivitet og selvregulerede læreprocesser. Den var i dens voksenstyrede målorientering uden øje for børnenes erobringsforsøg og gav ikke plads til deres initiativer.

En planlagt pædagogisk praksis, målrettet og struktureret, fik mange tilhængere og formede sig på mangfoldige måder, også måder, hvor pædagogerne i deres iver efter at opstille mål og planer for at styrke de forskellige sider af barnets udvikling, helt glemte børnenes egen virksomhed og selvvalgte aktiviteter.

Jeg kan huske, hvorledes Hans Weltzer, lektor på Århus Universitet, med afsæt i Kuno Beller havde opsat skemaer, funktionsopdelt i motorisk, sproglig, social og intellektuel udvikling og medfølgende pædagogiske strategier til fremme af de enkelte sider af barnets udvikling.

Barneplejen var endegyldigt dømt ude

Spæd- og småbørnspædagogikken havde vundet indpas hvad enten den nu formede sig som en planlagt pædagogisk praksis, en mere indlæringsorienteret pædagogik eller som en selvforvaltningspædagogik.

Jeg var ved indgangen til 1980'erne på årskursus. Den 1-årige videregående uddannelse på Socialpædagogisk Højskole.

Diskussionerne havde flyttet sig ..

... og handlede ikke længere om, at det var skadeligt for det lille barn at blive adskilt fra moren. Diskursen gik på om børn skulle i vuggestue eller dagpleje. Tilbage i begyndelsen af 1970'erne havde de Radikale foreslået at lukke halvdelen af vuggestuerne, og nu foreslog Ritt Bjerregaard, som socialminister, at udbygge dagplejen sådan, at halvdelen af pladstilvæksten blev dækket af dagpleje. Det var, som om den betydelige udvikling, vuggestuerne havde gennemlevet, helt blev overset af de politiske og administrative beslutningstagere.

Jeg skrev sammen med tre andre årskursister, uddannede vuggestuepædagoger, en hovedfagsopgave om "Vuggestuens udvikling – et tilbageblik ind i fremtiden, kildemateriale".

Vi gennemførte en mindre undersøgelse blandt førstegangsfødende i Tårnby kommune om deres holdning til dagpasning i vuggestuer. Undersøgelsen var afsæt for den oplysningspjece vi udarbejdede. En pjece der bl.a. indgik i Albertslund kommunes rapport "Vuggestuen i Albertslund".

Hele materialet blev grundlag for BUPL's landsdækkende vuggestuekonference og kampagne med efterfølgende lokal-

konferencer, som jeg var med til at planlægge og gennemføre.

Det var konferencer, der skulle mobilisere vuggestuepædagogerne og promovere vuggestuen. En kampagne, der bragte os alle fire i spalterne både med vores kildemateriale og undersøgelse af førstegangsmødrenes holdning. Det var kun ganske få, der ønskede en vuggestueplads. De fleste førstegangsmødre ville enten have deres barn passet i dagpleje eller passe det hjemme.

Det interessante var, når disse mødre blev spurgt, om hvad de kunne ønske sig af en vuggestue, viste det sig, at de i høj grad ønskede sig vuggestuer, som de faktisk var – mens de altså troede, at vuggestuerne var som før i tiden: Ro, renlighed og regelmæssighed.

Jeg var medlem af DKP og med i en arbejdsgruppe under partiets uddannelsespolitiske udvalg. Jeg fik arbejdsgruppen engageret i sagen, og vi fik hele 5 artikler optaget i Land og Folk¹⁵ under overskrifter som "Udbygningen af dagplejen er socialt reaktionært", "Vuggestuen er klart overlegen", "Smarte løsninger", "Dagpleje er et dårligt tilbud" og "Myten om den trygge og stabile dagplejemor". Jeg fik sågar en artikel optaget i Alt for Damerne¹⁶ "Dagplejen udbygges og mødrene udnyttes".

Jeg fremstillede i de år løbende notater

¹⁵ Onsdag den 7. januar 1981

¹⁶ Nr. 9- 1981

om "Vuggestuens udvikling – tal om institutions-/pladsudbud m.v.". Notater om udviklingen i antal pladser, dækningsprocenter, de økonomiske omkostninger og fordele, efterspørgslen.

Småbørnsmødrenes erhvervsdeltagelse steg betragteligt i de år. Efterspørgslen var stor og ventelisterne lange. Med bistandsloven var dagplejens funktion som nødløsning blevet ændret til at være et supplement til daginstitutioner. Ritt Bjerregaards udspil ligestillede dagplejen med institutioner for de 0-2 årige børn. Ikke fordi dagplejen var

bedre end vuggestuer. Udgifterne ved oprettelse og drift af vuggestuer var større end dagplejeordningen. Det var det, jeg med mine notater forsøgte at dokumentere. Bag deres snak om dagplejemoren og dagplejehjemmet, som bedre for de 0-2 årige, lå gøstne overvejelser om dagplejen som en billigere løsning.

Uagtet den vedvarende diskussion om de 0-2 årige skulle gå i vuggestue, passes hjemme eller i dagpleje, var der

ingen forskning om hverken det ene eller det andet. Min forfattervirksomhed var ikke en forpligtelse som seminarielærer, men en egen drivkraft, ligesom mit faglige og politiske engagement i vuggestuen var det.

Undervisningen var dengang ikke forskningsbaseret, men i sidste halvdel af 1980'erne gik jeg i samarbejde med min kone Rikke Posborg, der var socialrådgiver og ansat på seminariet samt Pia Edsberg, som jeg havde lavet hovedfagsopgave med, i gang med et forskningsprojekt. Vi ville lave en undersøgelse af, hvad der faktisk foregik i vuggestuen, af "hvad man gør, og hvorfor man gør det – hvordan vuggestuerne er indrettet og fungerer".

Vi mente, at vuggestuerne inden for de sidste mange år havde udviklet en selvstændig pædagogik, som det var vigtigt at få beskrevet sådan, at det kunne være idegivende og til inspiration for andre i det daglige arbejde. En antagelse som vi blandt andet byggede på rapporten fra børnekommissionens udvalg om Småbørn, daginstitutioner og dagpleje¹⁷, hvori den skrev, at vuggestuerne havde udformet eller var i gang med at udforme en bevidst tilrettelagt pædagogik, og at arbejdet i vuggestuerne i stigende grad var præget af en målbevidst pædagogisk tilrettelæggelse.

Vi gik i gang med at plan- og tilrettelægge undersøgelsen, søgte og fik midler fra forskellige fonde sådan, at vi delvist kunne frikøbe os fra undervisningen. Undersøgelsen blev delt op i to faser.

En første fase der bestod i en større spørgeskemaundersøgelse, som omfattede samtlige medarbejdere i undersøgelsens 10 vuggestuer.

En anden fase med iagttagelser og deltagerobservationer samt interview med pædagoger og forældre i tre forskellige vuggestuer. Udvalgt ud fra resultatet af spørgeskemaundersøgelsen.

En målbevidst tilrettelagt pædagogisk praksis struktureret ud fra børnenes interesser, erfaringsverden og motivationer eller som en funktionalisering af psykologien, hvor forskellige sider af barnets udvikling skulle fremmes, fandt vi ikke, om end der var efterladte spor af begge dele. Målorienteringen, de pædagogiske aktiviteter og den pædagogiske planlægning havde ikke længere prioritet.

Det der kendetegnede arbejdet i vuggestuerne var, at relationerne mellem børnene indbyrdes og mellem børn og voksne var blevet trukket med ind i de pædagogiske overvejelser. Det omsorgsmæssige, selve samværet med børnene, havde fået prioritet. Det drejede sig om her-og-nu, om nærvær. Den tætte fysiske og følelsesmæssige kontakt med det enkelte barn, de varme følelser mellem

17 Udvalgsrapport nr. 3 - 1980

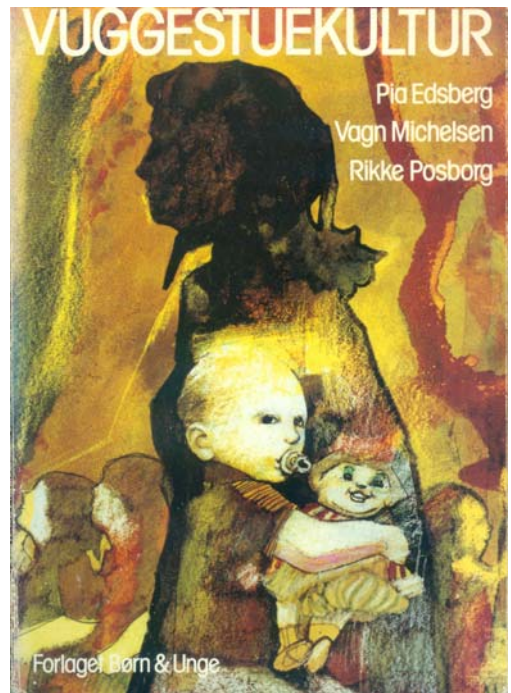
børn og voksne sådan, som de giver sig udtryk i knus, kærtegn og berøring.

Den "socio-emotionelle udvikling", om man vil, var igen i fokus.

Rettetheden mod børnenes psykiske og fysiske velvære og velbefindende efterlod mange af pædagogerne i tvivl om egen rolle og funktion. En tvivlrådighed der, der hvor den havde fået fæste, blev til mangel på aktivitet sådan, at det opbevarende element i højere grad slog igennem i den pædagogiske praksis. Skiftet fra de pædagogiske aktiviteter henimod en omsorgspædagogik, viste vores undersøgelser, skabte konflikt mellem pædagoger og forældrene, der havde taget vuggestuen til sig og valgt den til deres børn i forventning om, at de ikke bare blev passet.

Undersøgelsen omfattede to dele, dels det direkte arbejde med børnene og dels vuggestuernes sociale indsatser. Casebeskrivelserne af de tre udvalgte vuggestuer og fire delrapporter blev samlet i en rapport og resultaterne af forskningen i en anden: "Vuggestuernes opdragelsespraksis & sociale indsatser" – i alt 312 sider. Det hele blev formidlet på en konference for de mere end 100 ansatte i de 10 vuggestuer og en anden åben konference for vuggestuepædagoger i hele landet.

Hertil kom et interview med os henover hele 3 sider i fagbladet Børn & Unge.

Midtersiderne i bladet Arbejde og Daginstitution. En omtale af rapporten i Jyllands Posten med et interview af Rikke Posborg. I en anmeldelse af rapporten skrev, vuggestueleder, Solveig Georg bl.a. "Megen ros til "de tre" for det store arbejde de har gjort – guf for enhver pædagog ... Men de slipper ikke. Det digre værk ... må yderligere sammenfattes og konkluderes, og en overskuelig bog kunne blive et værdifuldt resultat. I den bog må vi have forfatterens egne synspunkter mere frem".

Det tog vi på os og skrev bogen "Vuggestuekultur"

Her forholdt vi os friere til undersøgelsesmaterialet, sammenfattede og konkluderede og bragte egne synspunkter frem. Målet med bogen var at vise, at omsorgen måtte ind i de pædagogiske

aktiviteter og de pædagogiske aktiviteter ind i samværet. Pointen var, at samværet mellem børn og voksne uløseligt hang sammen med de pædagogiske aktiviteter og den pædagogiske planlægning, at pædagogerne skulle tillade og værdsætte børnenes initiativer, støtte, opmuntre og inspirere deres aktiviteter og tilføre dem udvidelser og ledende anvisninger.

Bogen blev, som sig hør og bør, anmeldt i de relevante fagblade og fik en god lektøruddtalelse, men den fandt også vej til dagspressen. Deriblandt en større artikel i dagbladet Aktuelt med et foto af bogens forside. En magisk illustration af den brasilianske billedkunstner Vasconcellos, der givet har fået flere til at læse artiklen. Om det var omtalen i Aktuelt, der udvirkede det, skal jeg ikke kunne sige, men jeg fik to minutter på TV2 Nyhederne.

I undersøgelsen såvel som bogen havde vi flere forklaringer på, hvorfor der var sket et skift fra de pædagogiske aktiviteter henimod en omsorgspædagogik. Overordnet set, er jeg tæt på at følge norske Ninni Sandvik, der i en anmeldelse i *Pedagogisk Bokorm*¹⁸ skrev: *“På 70-tallet var man opptatt av å legitimere vuggestuene eksistensberettigelse gjennom pedagogiske aktiviteter med klare mål. Se på oss, vi driver også med verdifullt og viktig arbeid.”* “Nå”, fortsætter hun, underfor-

stået, at denne legitimering ikke længere var nødvendig, *“har man i vuggestuene mer eller mindre bevisst snudd ryggen til de pedagogiske aktiviteter og konsentrerer seg om omsorg, kos og samvær. Med den konsekvens at vi glemmer det langsiktige oppdragelsesperspektiv”*.

I sin anmeldelse gjorde Ninni Sandvik særskilt opmærksom på, at vi i bogen havde et eget kapitel om køn og pædagogik, hvorom hun skrev: *“Også her er forfatterne etter mitt skjønn provoserende, fordi de har gode poeng”*. Det provokerende har antageligt været, at vi mente, at kunne påvise, at det var de kønsspecifikke kompetencer – i langt højere grad end de faglige – der betingede de valg og beslutninger, som pædagogerne gjorde sig.

Det var ikke med i vores undersøgelsesdesign. Det var så at sige noget, vi blev opmærksomme på ved at deltage som observatører. Vi opdagede, at den måde, pædagogerne gav og ydede børnene og hinanden omsorg på, knyttede sig til deres livserfaringer som *kvinder*. Det var de kvindelige erfaringer og værdier, over og videreført fra deres eget private liv som kvinder, der determinerede deres handlinger. Når alt kommer til alt, var denne opdagelse måske det mest betydningsfulde.

Intentionen med hele projektet var ikke blot at undersøge, hvordan vuggestuene var indrettet og fungerede, men

¹⁸ Nr. 4/92

også hvordan de burde og kunne. Vi skitserede, på grundlag af den viden forskningen gav os og sådan som det også var intentionen med hele projektet, en ide om det vi kaldte en relationistisk pædagogik.

En pædagogik hvor omsorg, samvær og aktivitet var forbundet i et helhedspræget syn på barnets udvikling og det pædagogiske arbejde

Hvordan det gik med den ide, ved jeg ikke. Forskningsprojektet og bogen "Vuggestuekultur" blev mit sidste bidrag til udviklingen af det pædagogiske arbejde i vuggestuen.

I midten af 1990'erne besluttede jeg mig som 50-årig for, at tiden var inde til mit eget kursskifte. Jeg søgte og fik en stilling i Socialpædagogerens Landsforbund.

En beslutning og et valg, der blandt andet hang sammen med, at pædagoguddannelserne var blevet lagt sammen (1992) i en fælles generalistuddannelse. En sammenlægning der stod strid om, og som jeg og mange andre især på de socialpædagogiske seminarier var imod. Jeg havde allerede oplevet, hvordan de 0-3 årige og arbejdet i vuggestuen fra at have været hele omdrejningspunktet i børneforsorgsuddannelsen af S-linjen gradvist var blevet en marginal del af uddannelsen, da børneforsorgsuddan-

nelserne og uddannelsen til omsorgsassistenter inden for særforsorgen, åndssvageforsorgen og ældreforsorgen i midten af 1970'erne blev samordnet i en fælles socialpædagoguddannelse. Den udvikling ville efter min bedste overbevisning blive forstærket i den nye fællesuddannelse. En uddannelse jeg ikke kunne se vuggestueområdet og mig selv i. Helt så galt gik det ikke, altså at området gled ud, men det gjorde jeg.

År tilbage faldt jeg på Google over en historisk beskrivelse af Børnehuset Lærkereden – Schous Fabrikkers vuggestue – hvor de tre "R'er" havde været retningsgivende langt op i 60'erne. Men i 1975 skete der noget af betydning, der gjorde det muligt at ændre institutionens virke, skrev forfatteren. Citat: *"I 1975 slog Vagn Michelsen for alvor sit navn fast inden for småbørnspædagogikken ... Charlotte Guldborg tiltrådte som ny leder af vuggestuen ... inspiration hentede hun først og fremmest fra Vagn Michelsen, Stig Brostrøm og Birgitte Didrichsen. Dernæst fra Piaget, Vygotski, Freinet og en lang række andre progressive pædagoger og psykologer".*

Nu mange år efter er det sjovt at tænke på, at af de mange der ville det, blev det mig, der som "frontfigur" blev spydspids for et nyt pædagogisk ståsted. Jeg var såmænd i både Sverige og Norge, hvor progressive pædagoger i mig så den, der

LEG, AKTIVITET og SAMVÆR

kunne hjælpe og støtte dem i at få ændret deres praksis i vuggestuerne.

Jeg skrev artikler til "Träden", de svenske förskolläres tidsskrift, og var tema-redaktør på tidsskriftet "Barnehagefolk", udgivet af Pedagogisk forum i Norge. Dette skift fra barnepleje til spæd- og småbørnspædagogik blev ikke kun udvirket nedefra af progressive pædagoger, men også oppefra. Inspektører i direktoratet og sidenhen styrelsen bakkede op om og bidrog til forandringens vinde.

Jeg blev tidligt budt indenfor på de bonede gulvet og trukket med ind i arbejdsmøder og interne seminar, blev inviteret med i en officiel dansk delegation til et nordisk seminar i Helsinki, der havde Birthe Philip, der senere blev borgmester i Gentofte, som leder. Jeg havde undervisningstimer på barneplejerskernes overbygningssuddannelse, et 3 måneders kursus, og blev taget godt imod af Dansk Barneplejeråd, der uegennyttigt understøttede et spor-skifte. Det er set i bagspejlet, synes jeg, ganske tankevækkende. En hel stand erkendte, at deres erhverv krævede andre kompetencer end dem, de besad.

Det tænker jeg i dag på med dyb respekt. En respekt, er jeg bange for, jeg ikke selv dengang udviste barneplejerskerne.

Jeg tror på, at det brud med vuggestuernes "ro, renlighed og regelmæssighed", jeg var med til at fremme, var det rigtige

og mener, det ville være kommet under alle omstændigheder.

Der var også metoder og rutiner til at opnå og opretholde for eksempel håndhygiejne, der røg ud med badevandet. Givetvis fordi de havde fået karakter af disciplinering, streng opdragelse og kontrol, mere end forebyggelse af smittesygdomme.

Jeg følger som pensionist ikke længere detaljeret med i den pædagogiske udvikling, men dog så meget, at jeg ved, at vuggestuerne i dag er oversvømmet af læringsmål og -planer. Jeg har læst, det virker. Børnenes læring udvikles markant. Ikke et ondt ord om det!

Jeg kender ikke alle detaljer, men jeg ved af erfaring, hvis læring forstås som indlæring og tilegnelse, går det galt. Hvorimod hvis opfattelsen af læring bliver forstået som deltagelse og erfaring, er det straks en anden sag.

Børn lærer gennem deres egen virksomhed ved at se på og gøre tingene.

Jeg havde den tilgang, at aldrig havde jeg hørt et barn sige: "Ræk mig puttekassen, jeg skal have stimuleret min finmotorik".

Barnets motivation er altid aktiviteten i sig selv. Barnets parathed og motivation

for at give sig i kast med de forskellige aktiviteter ligger i, at de er underholdende og tillokkende, i sig selv.

Barndommen er ikke blot en forberedelse til voksenlivet. Ikke alt bør have et eller andet nyttigt formål. Hvis ikke det, barnet foretager sig, er sjovt og spændende, hvis ikke glæde, munterhed og fantasi, grin og pjat, er en gennemgående del af børnenes liv, er det hele nytteløst.

Den nat min yngste datter blev født, læste jeg den svenske Nobelprismodtager, gudsfornægteren, ateisten Pär Lagerkvist lille bog "Det evige smil". Jeg blev ramt lige i hjertekulen. Aldrig havde jeg læst noget så smukt.

Fablen er denne:

En skare døde, der fordriver evigheden med at tale om deres svundne jordeliv, beslutter at begive sig ud for at opsøge Gud og drage ham til regnskab for al den uro og ondskab, der plager verden – spørge ham om menneskelivets mening, meningen med sorgen og lidelsen, meningen trods alt.

De finder Gud i skikkelse af en lille, gammel mand, der står og hugger brænde. Og han giver dem intet direkte svar på deres spørgsmål – kun siger han: "Jeg er en simpel mand" – eller: "Jeg har gjort det så godt jeg kunne". Det stadige svar forvirrede dem. De forlangte klarhed om alting.

De førte da en lille skare af små børn frem foran Gud. Alle råbte bittert og hårdt: Hvad har du så ment med disse uskyldige små?

Og Gud svarer:

"Dem har jeg ingenting ment med. Dengang var jeg bare lykkelig".

Det er sådan, det har været og er, når jeg er sammen med små børn. Jeg er nærmest lykkelig.

Min yngste søn passede små to børn, fra de var helt små. Da de blev lidt større,

hentede han dem i børnehave og skole. En eftermiddag, hvor de var på en legeplads og sammen byggede sandslotte i sandkassen, fortalte han mig, stod en dreng længe og så på, inden han spurgte: "Må jeg være med?". Ja, svarede min søn, det må du godt, bare du ikke ødelægger noget.

Drengen hoppede op i sandkassen og var med. Efter en tid kiggede han på min søn, mens de lå på knæ i sandet, og sagde: "Du er ikke en rigtig voksen, vel".

Jeg fik ondt af den stakkels knægt og hans rigtige voksne, men fik også den tanke, da jeg hørte fortællingen, det er det, der forklarer, at jeg er god til børn. Jeg er ikke en rigtig voksen.

Inden jeg helt lod mig forføre af den tanke, meldte sig dog den anden: Børn er børn – indtil de bliver noget andet.

Hvad barnet har at gøre er at være til. I denne modsætning mellem at være noget som barn og blive noget andet, har børn brug for *rigtige* voksne. Voksne der holder af barnet, fordi det er til og for, hvad det er, og ikke for, hvad det skal blive.

Voksne der er til rådighed uden at stille krav om modydelser.

Voksne vis handlinger og gøremål er motiverende for barnet, hvor krav og anvisninger følges, fordi barnet har tillid til, at det er til dets eget bedre.

I de mange år jeg holdt oplæg rundt omkring i vuggestuerne på forældre- og

personalemøder, har jeg tit og ofte rundet af med at fortælle, om dengang jeg var forpraktikant og på udflugt til Dragør havn med Brian på 5 år.

Brian var, som pædagogerne sagde, endnu i trodsalderen med en udadrettet omkringfarende adfærd. Det gjaldt om at have ham tæt til kroppen sådan, at han ikke pludselig var væk.

Vi skulle hjemad og ventede på bussen ved stoppestedet. I ventetiden kastede vi, Brian og jeg, små sten i vandet. Plump.

Oppe i bussen spurgte Brian, hvordan det kunne være, at de små sten sank til bunds, mens de store fiskerbåde lå på vandet. Jeg vidste godt, at det er noget med, at rumfanget er større end vægtylde, men på hvilken måde jeg lige skulle forklare det på stedet, havde jeg ingen idé om – og sagde:

"Det finder vi ud af, når vi kommer hjem i børnehaven".

Vi sad på bagsædet i bussen. Pludselig spurgte Brian: "Har du ik' også engang været en lille dreng på 5 år?".

Joe, svarede jeg. Efter første lige at have tænkt over, om det nu også kunne være rigtigt, kom det sporenstrejs fra Brian: "Så kan jeg ikke forstå, at du ikke har fundet ud af det med de små sten og fiskerbådene endnu!".

Jeg blev klogere og lærte mig efterhånden at kalde og se på trodsalderen som en vil-selv-proces – en selvstændiggørelse. Brian lærte mig at se bort fra pædagogernes karakteristik og i stedet

se det nysgerrige, aktive og interesserede barn med mod på livet.

På en eller andet måde, når jeg tænker over det, har jeg nok alligevel aldrig helt afskrevet reformpædagogerne og deres vækstpædagogik, sådan som reformpædagogikken i sit udgangspunkt var både pædagogisk og politisk. De stod for en barncentreret og livsnær pædagogisk praksis og havde et kritisk syn på borgerskabets opdragelsesnormer og samfundets udskillelse af børnene fra de voksnes liv. En tilgang jeg har båret med mig hele vejen.

Ideen om det frisatte
selvstændige barn,
slap jeg aldrig

Billedet med mig til højre og underteksten "Samtale i kulissen" er fra en stor midterside-artikel i Ekstrabladet (1964) med overskriften "MÅ JEG BE' OM ORDET. Smedelærningens parlament - hvor drengene talte ud som gamle rotter". Artiklen sluttede: "Vagn Michelsen blev valgt."

CV Vagn Michelsen

Født 1944

Mellemskole- og realeksamen,

Skolen ved Sundet (1951-61)

Tillært drejer, maskinarbejder (1962-66)

Roskilde Højskole (1966-67)

Forpraktikant, Folkebørnehave (1967-68)

Uddannet børnehavelærer (Tårnby, 1968-70)

Civil værnepligtig, Seminariet for Småbørns-
pædagoger (1970-71)

Redaktionssekretær på fagbladet Social-
pædagogen (1971)

Børnehavelærer, Københavns Kommune
(1971-72)

Praktikleder på Københavns socialpædagogiske
Seminarium (1972-1995)

Afdelingsleder for fag & uddannelse, Social-
pædagogernes Landsforbund (1995-2015)

Kursus i voksenpædagogik – 100 timer (1970)

Alment voksenpædagogisk grundkursus
– 180 timer (1971-72)

Den 1-årige videregående uddannelse på
Socialpædagogisk Højskole (1980-81)

Den 1-årige overbygningsuddannelse i social-
arbejdets forsknings- og evalueringsmetode,

De sociale højskoler i Århus og Odense (1995-96)